معرفی سه کتاب مشتمل بر مجموعهٔ مقاله‌ها، در موضوع امام رضا علیه‌السلام ـ زهره اخوان مقدّم
فصلنامه تخصّصی مطالعات قرآن و حدیث **سفینه**
سال یازدهم، شماره ۴۲ «ویژه پژوهش‌های رضوی»، بهار ۱۳۹۳، ص ۱۱۳ ـ ۱۴۴

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

معرفی سه کتاب مشتمل بر مجموعهٔ مقاله‌ها، در موضوع امام رضا علیه‌السلام

زهره اخوان مقدّم *

چکیده: جنبه‌های برجسته و آموزه‌های نورافشان در متون و اخبار رسیده از امام رضا علیه‌السلام، با وجود پژوهش‌های پرشمار، همواره نکاویده‌های فراوان دارد. در این مقاله، سه مجموعه معرفی می‌شود که هر کدام دربرگیرندهٔ ده‌ها نوشتار و مقالهٔ با ارزش علمی بوده و به صورت کتاب، چاپ شده است. اول و دوم دو جلد مجموعه با نام «ابعاد و شخصیت و زندگی حضرت رضا علیه‌السلام» که در کلّ مشتمل بر ۲۵ نوشته است. سومین مجموعه مقاله کتابی‌ست با عنوان «جستاری در ادعیه رضویه» که در یک جلد چاپ شده و شامل ۲۵ مقاله می‌باشد. معرفی مختصری از هر پژوهش در ادامه خواهد آمد. غالباً مقالات و تحقیق‌هائی که در قالب همایش‌ها ارائه می‌شوند، کمتر مورد توجه قرار گرفته و اطلاع‌رسانی درستی در مورد آنها صورت نمی‌گیرد، و سایت‌های معروفی که مقالات را نمایه می‌کنند نیز به اینگونه مجموعه‌ها توجه ندارند، لذا هدف از این گزارش، اطلاع رسانی به جامعهٔ علمی کشور است تا از وجود چنین پژوهش‌هایی بی‌خبر نمانند. اگر چه گاه نکات مثبت و یا منفیِ تحقیق‌ها مطرح شده، ولی نگارنده به هیچ روی، رویکرد تحلیل، تمجید، و یا نقد نداشته است.

کلیدواژه‌ها: امام رضا علیه‌السلام/ امامیه/ امامت/ زیارت/ دعا/ توسل/ صلوات/ اخلاق.

---

*. استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه علوم قرآنی تهران dr.zo.akhavan@gmail.com

مقدمه

زندگی امام هشتم شیعیان حضرت علی بن موسی‌الرضا علیه‌السلام از جنبه‌های متعدد قابلیت تحقیق و پژوهش دارد، زیرا حیات ایشان دارای ویژگی‌های منحصر به فردی است که زمینه لازم را برای برخی فعالیت‌ها مهیا کرده بود؛ فعالیت‌هائی که برای ائمه دیگر شیعه امکان آن مهیا نشد. از این رو فصلنامه سفینه شماره‌ای را مخصوص به این امر گرداند، تا گوشه‌ای از این ابعاد، مورد مطالعه قرار گیرد. علاوه بر مقالاتی که در این شماره عرضه می‌شود، به نظر می‌رسد معرفی سه مجموعه، برای اطلاع خوانندگان این شماره مفید فوائد فراوان باشد، چرا که هر یک در بر گیرندهٔ مقاله‌ها و پژوهش‌های باارزشی به قلم محققان معاصر است.

۱) کتاب ابعاد شخصیت و زندگی امام رضا علیه‌السلام – جلد اوّل

اولین کتابی که معرفی می‌شود، عنوان فوق است. این مجموعه با سرپرستی علمی دکتر احمد پاکتچی و به اهتمام مرتضی سلمان‌نژاد، در سه بخش فراهم آمده و توسط انتشارات دانشگاه امام صادق علیه‌السلام به همراه بنیاد بین‌المللی فرهنگی هنری امام رضا علیه‌السلام، و پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، در سال ۱۳۹۲ در۷۰۰ نسخه چاپ شده است. متصدیان جشنوارهٔ بین‌المللی امام رضا علیه‌السلام، بر مبنای حدیثی از شخص امام هشتم که فرموده‌اند: خدا رحمت کند کسی که امر ما را احیا کند، و با هدف ترویج روح معنویت در جامعه، کوشیده‌اند تا با محوریت معارف ناب رضوی، تلاشی در این حوزه به جامعه اسلامی عرضه کنند که این مجموعه به همراه جلد دوم، جلوه‌ای از آن است.

این جلد که مشتمل بر ۱۲ نوشتار است، در سه بخش با عناوین: زندگی و شخصیت امام رضا علیه‌السلام با سه پژوهش، حیات اجتماعی و فرهنگی امام رضا علیه‌السلام با پنج، و علوم و معارف در آموزه‌های امام رضا علیه‌السلام با چهار پژوهش فراهم شده، و در نهایت با نمایه‌ای ۳۰ صفحه‌ای پایان می‌یابد. در ادامه به معرفی اجمالی هر نوشته بدون ذکر نام بخش‌ها

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

پرداخته می‌شود. نگارنده این سطور، از عنوان نوشته و پژوهش، به جای «مقاله» بهره جسته، چون پژوهش‌های این دو جلد، از حیث صوری و محتوائی، مقاله (به معنای اصطلاحی) نیستند، اگر چه برخی از آنها از حیث نوع مسئله و یافته‌های جدید، می‌توانند «پژوهش» به معنای واقعی کلمه باشند.

۱-۱) گذری بر زندگی امام رضاعلیه‌السلام

نویسنده آن، صادق سجادی عضو هیئت علمی دائره المعارف بزرگ اسلامی است و نوشتهٔ او در ۱۱ صفحه چنانچه از نامش پیداست گذری بر زندگی آن امام همام می‌باشد. تکیه بر منابع متعدد، از محاسن نوشته است ولی اصول و روش‌های علمی کمتر دیده می‌شود. مطالبی بطور پیوسته در پی هم آمده و حتی یک عنوان فرعی به چشم نمی‌خورَد. نوشته با دو پاراگراف دربارهٔ مشخصات و تولد امام رضا علیه‌السلام شروع شده، و بدون سیر منطقی با تکه‌های تاریخی متعدد در بارهٔ اختلاف‌های امین و مأمون ادامه می‌یابد که بیشتر شرح اوضاع تاریخی و سیاسی آن عصر است.

۱-۲) نیم نگاهی به راویان امام رضاعلیه‌السلام

نویسنده این پژوهش خواندنی، محمدکاظم رحمان ستایش است و در۴۳ صفحه اطلاعات رجالی را در بارهٔ راویانی جمع‌آوری کرده که از امام رضا علیه‌السلام روایت کرده‌اند، اگر چه عبارت نیم نگاه در عنوان صحیح و دقیق نیست. نویسنده تلاش کرده که به چهار سؤال پاسخ دهد: اینکه راویان امام رضا علیه‌السلام از چه جریان‌هائی بوده‌اند؟ و ارتباط بین خودشان؟ و به لحاظ جغرافیائی ارتباط آنها با شخص امام چگونه بوده؟ و کدامیک شخصیت نقش آفرین در عالَم حدیث داشته‌اند؟ وی در ابتدا چینش اصحاب امام رضا علیه‌السلام را در کتاب‌های رجال برقی و رجال شیخ طوسی و کتب رجالی معاصر مورد بررسی قرار داده، سپس در صدد پاسخ به سؤال‌های طرح شده برمی‌آید. راویان امام رضا علیه‌السلام به نُه صنف: خواهران و برادران، موالی، خادمان، همراهان سفر، سادات،

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

معتقدان مذاهب مختلف، فقهای اصحاب امام رضاعليه‌السلام، راویان مورد اختلاف، و راویان پر روایت، تقسیم شده و ذیل هر عنوان، افراد مربوطه معرفی شده‌اند.

۱-۳) جایگاه امام‌رضاعليه‌السلام در ادبیات، سیره‌نگاری، و مناقب‌نگاری سده‌های متقدم و میانه

نویسنده پژوهش، سیدمحمدهادی گرامی‌دانشجوی دکتری الهیات در دانشگاه امام صادقعليه‌السلام است. ۴۵ صفحه بعلاوه هشت صفحه منابع تحقیق، ذیل این عنوان به چشم می‌خورد. نویسنده پس از این ادعا که نگاهی فراگیر به قرون متقدم و میانهٔ اسلامی با رویکرد تحلیلی- کتابشناسانه دشواری خاص خود را دارد، کتاب‌شناسی آثار مربوط به امام رضاعليه‌السلام را نیز از همین مقوله بر شمرده است. وی تصریح می‌کند که تک نگاری‌ها در باره امام هشتم مربوط به سده‌های متأخر است و یافتن آثار مربوط به شخصیت و حیات این امام همام، در مفهومی عام و فراگیر، و در ضمن شرح حال دیگر معصومان ممکن است. سپس نگارنده بطور تفصیلی نخستین مکتوبات را از نیمه اول سدهٔ سوم پی گرفته، تا قرن هشتم یک به یک مورد مطالعه قرار می‌دهد. از دیدگاه وی، تا پیش از سده پنجم هجری، مکتوبه‌ای با عنوان «وفات الرضا» نوشتهٔ اباصلت هروی، از معدود مواردی است که به نحوی اختصاص به شرح زندگی امام‌رضاعليه‌السلام دارد.

۱-۴) اندیشهٔ سیاسی در تعالیم امام رضاعليه‌السلام

نویسندهٔ این پژوهش، دکتراحمد پاکتچی عضو هیئت‌علمی دانشگاه امام‌صادقعليه‌السلام، و مطلب ایشان در ۵۵ صفحه به همراه هفت صفحه منابع فراهم آمده است. این پژوهشگر توانا معتقد است که امام رضاعليه‌السلام به سان ائمه قبل از خود، از نظر موضع سیاسی راهی بین زیدیه و اصحاب حدیث را دنبال کرده است؛ یعنی نه مانند زیدیه به دنبال قیام و خروج بر ضدّ حکومت وقت، و تلاش برای تأسیس حکومت بوده، و نه مانند قاطبهٔ اهل حدیث، چنین باور داشت که حکومت هر نیکوکار و تبهکاری که به هر حیله‌ای بر مسند قدرت نشسته، مشروع و محترم است. نویسنده معتقد است امام هشتم

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

به دنبال یک راه حل میانه در این خصوص، و ارائهٔ یک صورت بندی قابل درک بوده، که بتواند رفتار سیاسی شیعیان را تنظیم کند. لذا امام رضاعلیه‌السلام در راه رسیدن به همین حدّمیانه است که در تعالیم خویش، دو گونه اطاعت را از یکدیگر تفکیک فرموده است. در آموزه‌های امام، سیاستی که بنیاد آن مشروع است، تنها به امامت ائمه‌علیهم‌السلام بازگردانده شده، و سیاستی که به سبب مصالح امت مشروعیت می‌یابد، به حکومت‌های عرفی بازگردانده شده است. نویسنده به تفصیل در ابتدا رابطهٔ سیاست و اصل امامت را تبیین نموده و سپس به حقّ اهل‌بیت‌علیهم‌السلام در حکومت، و مصالح شیعه پرداخته، و با سیر منطقی یک به یک اهداف خود را پی می‌گیرد.

۱-۵) جایگاه امت واحده در آموزه‌های امام رضاعلیه‌السلام

این پژوهش نیز به قلم دکتر پاکتچی است که در نوشته پیشین معرفی شد. نوشته مورد بحث در ۲۴ صفحه متن و حدود هفت صفحه منابع تحقیق، قابل مطالعه است. نویسنده پس از تصریح به اینکه امام رضاعلیه‌السلام در بین امامان شیعه، به سبب حضور اجتماعی و سیاسی، چهره‌ای ویژه و متمایز دارد، پذیرش ولایت عهدی را در نگاه اول، چشمگیر و توجه برانگیز نامیده و آن را تلاشی برای بازگرداندن انسجام به امت اسلامی و رهانیدن امت از گسیختگی برشمرده، و معتقد است که قبول ولایتعهدی اگر چه با دلائل متعدد تحلیل گردیده، اما این هدف مهم، مغفول عنه واقع شده است. نیز نویسنده تصریح می‌کند که در آن عصر، دو خطر مهم انسجام جهان اسلام را تهدید می‌کرد. اول اینکه با جنگ و رقابت دو برادر عباسی بر سر خلافت، طبیعی بود که صف‌آرائی‌ها و جناح‌بندی‌ها در سطوح جامعه پدید آید، و دوم اینکه شکل‌گیری مذاهب مختلف و بدعت‌گذاری‌ها به شدت باعث تفرق‌ها می‌شد و اهتمام امام رضاعلیه‌السلام در مبارزه با این تهدیدها قابل توجه است. وی پس از ذکر دو علت اساسی برای تفرقه در عصر امام رضاعلیه‌السلام، راه کارهای متعددی را از سوی ایشان ارائه می‌کند.

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

۱-۶) امام رضا علیه‌السلام و جریان‌های داخلی امامیه

نویسنده این نوشتار، یحیی میرحسینی دانشجوی دکتری دانشگاه امام صادق علیه‌السلام است و مقاله خود را در ۳۱ صفحه به همراه شش صفحه منابع فراهم آورده است. وی معتقد است که در دوره دوم حکومت عباسی، به عللی، با فضای فکری نسبتا آزاد مواجه هستیم که اثرات فرهنگی عمیقی بر جهان اسلام نهاد و به جهت فراهم آمدن شرایط مساعد سیاسی- اجتماعی باعث ایجاد دو پی آمد شد. اول ترویج افکار و ادیان غیر اسلامی، و دوم سر برآوردنِ فرقه‌های مختلف اسلامی متنوع. امام رضا علیه‌السلام به مبارزه با هر دو همت نهادند اما علاوه بر این جبهۀ برون دینی و درون دینی، یکی از گفتمان‌های مهم و پُردامنۀ حضرت، فعالیت در جبهۀ درون مذهبی، و جلوگیری از تشتّت شیعیان بود. نویسنده ضمن معرفی فرقه‌های قطعیه، واقفیه، غُلات، و مفوِضه، چگونگی و انواع تعامل امام‌رضا علیه‌السلام با تمامی فرقه‌های شیعی که از زمان امام باقر علیه‌السلام بوجود آمده بودند را تبیین می‌کند.

۱-۷) سیری در منظومۀ تربیتی- اخلاقی امام رضا علیه‌السلام

نویسنده این نوشتار، مصطفی فقیه اسفندیاری، عضو هیئت علمی دانشگاه علوم اسلامی‌رضوی، و این نوشته در۳۶ صفحه متن و دو صفحه منابع گرد آمده است. وی پس از ذکر هدف بودن مکارم اخلاق، و ارزش نیل به کمالات و نیز تزکیه و تربیت، نیز مفهوم شناسی سیره و اخلاق و تربیت، اصول آن را متجلی در سیره نبوی و ائمه اطهار دانسته و اخلاق فردی، اجتماعی، سیاسی، و... را مورد توجه امام رضا علیه‌السلام برمی‌شمارد. نویسنده دوره‌های تربیت را به: قبل از ولادت فرزند، بعد از ولادت، و دوره نوجوانی و جوانی تقسیم کرده و در هر یک سیرۀ تربیتی حضرت را تبیین می‌کند.

۱-۸) ادیان دیگر با رویکردی رضوی

این نوشتار را فرامرز حاج منوچهری عضو هیئت علمی دایره المعارف بزرگ

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

اسلامی با ۱۸ صفحه متن، و سه و نیم صفحه منابع فراهم آورده، و نوع ارتباط امام رضا علیه‌السلام را با پیروان ادیان دیگر مورد بررسی قرار می‌دهد. وی معتقد است مناظره‌های تاریخی حضرت با بزرگان ادیان مختلف، از یک سو بیانگر رویکرد رضوی به این مباحث، و از سوی دیگر به نقش امامان شیعه در راهبرد اهداف الهی اسلام در برابر ادیان دیگر اشاره دارد. نویسنده خود در مقدمه، نوشته‌اش را مقاله نامیده، با اینکه ویژگی‌های مقاله از حیث روش و وجود چکیده و واژگان کلیدی، و نیز سیر منطقی در بحث، و وجود رابطهٔ صحیح بین عناوین از حیث مقسم یا قسیم بودن، در آن به چشم نمی‌خورَد. به عنوان نمونه در صفحه ۹۲ پاراگراف دوم اشاره می‌کند که دو مورد از سبک مواجههٔ امام رضا علیه‌السلام بیان شد، در حالیکه با توجه به موضوع نوشتار این دو ابزار باید عنوان فرعی شده و مورد توجه قرار می‌گرفت. گذشته از این، باز در صفحهٔ ۲۹۷ عنوان: «انواع مواجهات امام رضا علیه‌السلام با صاحبان دیگر ادیان» دیده می‌شود.

۱-۹) جایگاه امام رضا علیه‌السلام در علوم قرآنی و تفسیر

نویسندهٔ این نوشتار، عباس مصلائی پور دانشیار دانشگاه امام صادق علیه‌السلام می‌باشد. نوشتهٔ ایشان از۴۰ صفحه متن اصلی و چهار صفحه منابع تشکیل شده است. نویسنده پس از اشاره به اینکه نقش معصومان علیهم‌السلام در توسعهٔ معارف قرآنی، اساسی است به بحث در بارهٔ امام هشتم پرداخته، و بر اساس روایات امام‌رضا علیه‌السلام ابتدا به دنبال تأثیر ایشان در علم تفسیر و سپس علوم قرآن است. محقق مذکور ابتدا با یک تقسیم‌بندی روشن و منطقی، مبانی و اصول راهبردی تفسیر را در احادیث حضرت پی گرفته و پس از تقسیم آن به مبانی صدوری و مبانی دلالی تفسیر، فروعات هر یک را با ذکر حدیث مربوطه برمی‌شمارد. هدف دوم پژوهش بررسی روایات ناظر بر علوم قرآنی از امام رضا علیه‌السلام است که در آن زیرمجموعه‌های اسباب نزول، علم قرائت، سوره شناسی، فضائل و خواص آیات، حروف مقطعه، محکم و متشابه، و اعجاز قرآن قابل مطالعه

است. در ادامه روایات تفسیری امام رضاعلیه‌السلام در سویه‌های سه‌گانه معرفی شده و سویهٔ کلامی‌آن به تفصیل مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین گونه‌های روایات تفسیری حضرت بطور مشروح و با ذکر نمونه‌های قابل توجه، حجم زیادی از صفحات نوشتار را به خود اختصاص می‌دهد. رهنمودهای تفسیری امام‌رضاعلیه‌السلام و بررسی روش تفسیری ایشان و بازتاب آموزه‌ها در آثار فریقین مباحث انتهائی این پژوهش است، و نتیجه همهٔ مباحث نیز در هشت بند در انتها قابل توجه است.

۱-۱۰) کوشش‌های امام رضاعلیه‌السلام در بسط حدیث و علوم آن

دهمین بخش از جلد اول کتاب ابعاد شخصیت و زندگی امام‌رضاعلیه‌السلام از مهدی ایزدی، دانشیار دانشگاه امام صادقعلیه‌السلام است. پژوهش ایشان در ۳۲ صفحه متن اصلی و سه صفحه منابع گرد آمده است. نویسنده پس از یاد کردن از اهل بیتعلیهم‌السلام به عنوان حافظان سنت نبوی، در پیِ تبیین نقش برجستهٔ امام رضاعلیه‌السلام در چنین امر مهمی است، و نامگذاری آن حضرت به «عالم آل محمد» را دلیلی بر آن می‌شمرَد. نویسنده در مقام پاسخ به دو سؤال است: اینکه امام رضاعلیه‌السلام چه روش‌هائی را در حفظ و نشر حدیث داشتند؟ و اینکه با توجه به نقش علوم حدیث در آسیب‌شناسی آن، کدامیک از اصول علوم حدیث را می‌توان در آموزه‌های ایشان پی جوئی نمود. در پاسخ سؤال اول به مجالس درس و بحث حضرت، و توصیه‌های ایشان به کتابت و نشر حدیث اشاره شده، و در پاسخ سؤال دوم ضمن پنج زیرمجموعه مفصل با عناوین: علم فقه الحدیث، علم نقد الحدیث، علم رجال، علم اختلاف الحدیث، و علم اسناد الحدیث، تلاش‌های امام رضاعلیه‌السلام به تفصیل آمده و مبانی و قواعد قابل توجهی استخراج شده است.

۱-۱۱) پزشکی دین مدار در منظر علوی

این نوشته که در۲۷ صفحه به اضافهٔ حدود سه صفحه منابع گرد آمده، از فرامرز حاج منوچهری عضو هیئت علمی دائره المعارف بزرگ اسلامی است. وی معتقد است

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

که گستردگی ابعاد شخصیتی امام رضا علیه‌السلام، این معصوم دهم را در شمار تأثیرگذارترین افراد در تاریخ اسلام نهاده، و نقش دهیِ ایشان به شاکلهٔ کلیِ اندیشهٔ پزشکی در محافل شیعی، تنها یکی از طیف‌های شخصیتیِ این امام است. به نظر نویسنده، پزشکی دین مدار حضرت رضا علیه‌السلام با خاستگاه نبوی و علوی، سازندهٔ مجموعهٔ گسترده‌ای از مفاهیم بهداشتی- درمانی، با رویکرد جسم و جان است. در این نوشته -که نباید مانند نویسنده آنرا مقاله نامید چون ویژگی‌های مقاله را ندارد- دو سطحِ مفاهیم نظری و مفاهیم عملی در پزشکی آن امام پی گرفته می‌شود.

۱-۱۲) رمز و رمزپردازی در کلام امام علی بن موسی الرضا علیه‌السلام

آخرین نوشتهٔ جلد اول، کوتاهترین آنها نیز هست. اثری در ۱۴ صفحه متن و دو صفحه منابع تحقیق، از شهرام خداوردیان عضو مرکز دایره المعارف بزرگ اسلامی. اگر چه نویسنده در همان سطر اول، نوشته‌اش را «مقاله» نامیده، ولی نوشتهٔ او حتی مقدمه و نیز یک عنوان فرعی هم ندارد و مطالب از ابتدا تا انتها یکسره در پی هم آمده است. از آنجا که نوشته، هیچگونه تقسیم و عنوان پردازی ندارد، به خواننده در یافتن مطالب کمکی نمی‌کند و اقوال عالمان اسلامی و غربی و روایات و... پیاپی آمده‌اند. نویسنده با صبغه‌ای کاملاً عرفانی، که یک نگاه به فهرست منابع گواه آن است، در آغاز منظور از رمز یا سَمبل در این تحقیق را روشن می‌کند که عبارت است از: تأویل آنچه دیده و شنیده می‌شود در عالَم حسّ، با آنچه که مراد است در حضرت الهیه؛ یعنی همهٔ اشیائی که در عالم علوی است، نظائر و همانندهائی است در عالم سفلی. سپس روایت بطن و ظهر یا تنزیل و تأویل را تأییدی بر همین معانی رمز گونه معرفی کرده و روایتی زیبا از حضرت رضا علیه‌السلام را مورد بحث قرار می‌دهد.

۲) کتاب ابعاد شخصیت و زندگی امام رضا علیه‌السلام- جلد دوّم

دومین کتابی که نگارندهٔ سطور به گزارش آن می‌پردازد، جلد دوم از کتابیست که در

عنوان شماره ۱، معرفی این دو جلد و چاپ آنها به طور کلی گذشت. پس از معرفی نوشته‌های جلد یکم، اینک به جلد دوم می‌پردازیم. این جلد مشتمل بر۱۳ نوشتار است، و در دو بخش فراهم شده که پنج پژوهش اول آن، ادامهٔ بخش سوم از جلد اول می‌باشد. پس از آن بخش چهارم با عنوان «امام رضاعليه‌السلام، گفتمان عصر و ادبیات ماندگار شیعه» با هشت نوشتار آمده، و جلد دوم در نهایت با نمایه‌ای ۲۸ صفحه‌ای پایان می‌یابد. در ادامه به معرفی اجمالی هر نوشته بدون ذکر نام بخش‌ها پرداخته می‌شود. لازم است به اشکال مهم چاپی در این جلد اشاره شود و آن اینکه در جلد اول، در آغاز هر صفحه سمت راست، عنوان کتاب به چشم می‌خورد و در آغاز هر صفحه سمت چپ، نام پژوهش همان صفحه. اما در جلد دوم، آغاز صفحه سمت راست صحیح است اما در بالای همهٔ ۴۸۵ صفحهٔ کتاب، نام آخرین نوشتهٔ جلد اول همچنان درج شده است! مشخصات برخی از نویسندگان نیز در این جلد ثبت نشده است.

۲-۱) امام رضاعليه‌السلام، کلام و مسائل کلامی‌عصر

این نوشته مشتمل بر ۱۲ صفحه متن و دو صفحه فهرست منابع، و اثر حسین هوشنگی می‌باشد و دیدگاه‌های کلامی حضرت رضاعليه‌السلام را پی‌جوئی می‌کند. نویسنده ابتدا پیشینهٔ کلام را تا عصر امام مطرح کرده و سپس به تبیین روش امام در مسائل اعتقادی پرداخته است. توحید و نفی تشبیه، توحید صفاتی، و جبر و اختیار سه عنوان نه چندان صحیحی است که ذیل عنوان روش امام در مباحث اعتقادی مطرح شده‌اند.

۲-۲) امام رضاعليه‌السلام و مسائل اصول فقه

این عنوان را دکتراحمد پاکتچی بر متن ۲۹ صفحه‌ای خویش نهاده و سه صفحه منابع نیز بدان افزوده است. نویسنده تصریح کرده اگرچه برخی نظریات مقدماتی در خصوص استناد به کتاب و سنت در سدهٔ نخست ارائه شد، و زمینه‌های بحث از اجماع و قیاس هم در اواخر همان سده فراهم آمد، اما مسلّماً آنگاه که خود ذی المقدمه، یعنی

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

فقه در مرحلهٔ آغازین بود، انتظار پیشرفت فراوان در علم مقدمه یعنی اصول فقه را نباید داشت. وی نخستین صورت ساخت یافته از اصول فقه را در محافل اهل سنت در تلاش‌های محمد بن ادریس شافعی، و در بین عالمان امامی در تک نگاشت‌های هشام بن حکم و شاگرد او یونس بن عبدالرحمان می‌بیند. سپس نویسنده ذیل عناوین: نسبت کتاب و سنت، مسألهٔ حجیت ظواهر کتاب، مسألهٔ اختلاف حدیث، تعارض اخبار و مسألهٔ تقیّه، مواجهه با رویکردهای اصولی عامه، و دعوت عالمان به تفریع و اِفتاء، بحث‌های جالب و مفصلی با تکیه بر روایات امام رضا علیه‌السلام مطرح نموده است.

۲-۳) امام رضا علیه‌السلام و دانش فقه

این نوشته حاویِ ۳۴ صفحه متن و پنج صفحه منابع و مانند اثر قبلی، از احمد پاکتچی است. در ابتدا جایگاه مهم و مغفولٌ عنه حضرت رضا علیه‌السلام در فقه تبیین شده و نویسنده تصریح کرده که بیرون از دایره امامیه، جایگاه فقاهت ایشان ناشناخته است، تا آنجا که حتی در نوشته‌های زیدیه نیز، فقط اهتمام به ضبط اقوال امامان باقر و صادق علیهماالسلام دیده می‌شود. وی سپس نقلیات متعددی را از کتب عامه مبنی بر دانش فقهی امام رضا علیه‌السلام و افتاء در سنین جوانی می‌آورَد و فعالیت‌های ایشان را تحت عناوین زیر پی می‌گیرد: اول تعلیم استدلال فقهی، با چهار عنوان فرعی ذیل آن، دوم فقه امام رضا علیه‌السلام و مقتضیات اجتماعی، با چهار عنوان فرعی ذیل آن. بحث‌های مفصلی ذیل هر یک از این هشت عنوان براساس روایات حضرت آمده است. لازم به ذکر است با توجه به تبحر نویسنده درحوزهٔ فقه و اصول، این دو پژوهش از ایشان خواندنیست.

۲-۴) معرفت شناسی فضیلت: فضیلت‌ها و رذیلت‌های معرفتی در روایات رضوی

این نوشته را رضا اکبری استاد گروه فلسفه و کلام دانشگاه امام صادق علیه‌السلام در ۱۸ صفحه متن و یک صفحه منابع فراهم نموده است. نویسنده معتقد است پس از تفکیک نیازها و نیازنُماها از یکدیگر، انسان‌ها باید با تأمل در متون دینی قواعد راهنمای زندگی

را بدست آورند. وی پس از اشاره به دو مؤلفهٔ نظر و عمل در وجود انسان، رویکرد معرفت‌شناسی را در مقام نظر، یکی از مهم‌ترین رویکردها شمرده و سؤال‌های متعددی را مطرح می‌کند که در این حوزه ذهن اندیشمندان را به خود مشغول داشته است. نویسنده در تبیین هدف پژوهش، مسألهٔ معرفت را یک نیاز معرفی کرده که باید بر روایت عرضه گردد و پاسخ مناسب طلب شود. برای نیل به این هدف، ابتدا برخی فضائل و رذائل معرفتی را که در روایات آمده، مورد توجه قرار می‌دهد و سپس مواردی که در روایات امام رضا علیه السلام بدان اشاره شده مفصلا تحلیل می‌کند که برخی از آنها عبارتند از: علم، روحیهٔ پرسشگری، سکوت، هم نشینی، سخاوت علمی، و دقت در حوادث.

۲-۵) اخلاق و نظام اخلاقی در مکتب علی بن موسی الرضا علیه السلام

این عنوان را مهدی سپهری در ۱۳ صفحه متن و یک صفحه منابع فراهم آورده و بدون هیچ طرح مسئله یا مقدمه، ذیل همان عنوان اصلی، با دو عنوان فرعیِ پی در پی وارد بحث می‌شود. وی تحت دو عنوان کلیِ: اخلاق و زهد در آینه رفتار حضرت؛ و اخلاق در آینهٔ کلام حضرت، روایاتی را ذکر می‌کند. نظام اخلاقی و جایگاه آن عنوانی است که در دو صفحه به آن پرداخته شده و نوشته، بدون نتیجه‌گیری پایان می‌یابد.

پس نوشتهٔ فوق، وارد بخش چهارم از دو جلد مورد بحث می‌شویم که تا آخر جلد دوم ادامه دارد.

۲-۶) امام رضا علیه السلام و گفتمان امامت: تحلیل گفتمانی

اولین نوشتهٔ بخش چهارم که طولانی‌ترین نوشته هر دو جلد هم هست، اثر حسن بشیر است با عنوان فوق و ۹۷ صفحه متن و شش صفحه منابع. نویسنده که قبلا در خلال مقاله‌ای دیگر اصول کلی حاکم بر گفتمان امامان معصوم را مطرح کرده، و دوره‌های سیاسی- اجتماعی و گفتمان‌های معصومان را به نُه دوره تقسیم نموده، اینک

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

تنها به دورهٔ مخصوص امام رضاعلیه‌السلام می‌پردازد. بین آن نُه بخش، ششمین دوره خاص امام هشتم بوده و با نام «مرحلهٔ ضرورت انتقال حکومت به امامان» معرفی شده است. نویسنده پس از معرفی دوره‌ها و نگاهی مختصر به زندگی حضرت، ضرورت به کار گیری تحلیل گفتمان را مطرح نموده و بین سه روش که برای تحلیل گفتمان معرفی می‌کند، روش «پدام» را برمی‌گزیند که از سه مرحله کلان و پنج سطح تشکیل شده است. وی همهٔ این مراحل و سطوح را شرح داده و سپس در موضوع رَوائیِ تحلیل گفتمان در متون دینی توضیح می‌دهد و وارد مباحث اصلی می‌شود. تحلیل هفت بافت از بافت‌های موقعیتی- اجتماعی که در خلق گفتمان ولایتعهدی سهم بسزائی داشتند، بحث بعدی نوشته است. پس از آن متن کامل روایت معروف امامت از امام رضاعلیه‌السلام با ترجمهٔ آن آمده و مورد بررسی قرار گرفته است. نوشته‌ایست اگر چه در حدّ یک کتاب، ولی خواندنی و جالب، و مزیّن به جدول‌ها و نمودارهای متعدد، که البته لازمه روش تحلیل گفتمان است.

۲-۷) امام رضاعلیه‌السلام و جریان تصوّف و عرفان

این نوشتار مشتمل بر ۳۲ صفحه متن و شش صفحه منابع اثر علی اشرف‌امامی، استادیار گروه ادیان و عرفان دانشگاه فردوسی مشهد است. مؤلف بدون مقدمه، با عنوان: شکل‌گیری نهضت زهد در عصر امام صادقعلیه‌السلام پیشینهٔ جریان تصوف و عرفان را در حدود۱۰ صفحه مطرح می‌کند. سپس با بحث «امام کاظمعلیه‌السلام و جریان تصوف» به استقبال تحقیق در بارهٔ امام هشتم رفته و ارتباط معروف کرخی را با ایشان، به عنوان اساسی‌ترین مجال در بحث پیوند امام و جریان تصوف مطرح می‌کند. عناوین و مطالب کم ارتباط با موضوع تحقیق، و صفحات پوشیده از متن‌های طولانی بدون عنوان فرعی، و فقدان مفهوم روشنی ازعرفان و تصوف، خواننده را سردرگم می‌کند. در پایان دو نمونه از معارف عرفانی امام رضاعلیه‌السلام به میان آمده و نوشته بدون نتیجه‌گیری پایان

می‌یابد.

۲-۸) تعامل امام رضا علیه‌السلام با مهم‌ترین جریان‌های فکری-کلامی غیرشیعی

نوشتهٔ نامبرده اثر یحیی میرحسینی دانشجوی دکتری رشته علوم قرآن و حدیث در دانشگاه امام صادق علیه‌السلام است که در ۲۳ صفحه متن و پنج صفحه منابع تالیف شده است. مؤلف ابتدا طرح مسئله نموده و سپس با عنوان نه چندان دقیقِ «مباحث مربوط به خلافت و امامت» ریشهٔ اختلاف را در مسئلهٔ امامت تبیین می‌کند. عناوین دیگر گاه با عدد و گاه بدون عدد در پی آمده که تشخیص مباحث عام را از زیرمجموعه‌ها، و نیز فهم ارتباط مطالب با یکدیگر را با مشکل روبرو می‌کند. عناوین تشبیه و تنزیه، جبر و اختیار، مباحث ایمان، گفتمان خلق قرآن، جریان خوارج، و جریان زهد و تصوف به ترتیب مطرح شده و مواضع امام رضا علیه‌السلام در هر کدام تبیین گردیده است.

۲-۹) امام رضا علیه‌السلام در میراث زیدیه

این تألیف در ۲۴ صفحه متن و هفت صفحه منابع، نیز از یحیی میرحسینی است که در مقالهٔ پیشین معرفی شد. بدون مقدمه یا طرح مسئله، زندگی امام رضا علیه‌السلام در کتب زیدیه در آغاز مورد توجه قرار گرفته و قضاوت زیدیان در بارهٔ علت شهادت حضرت، با اعتقاد شیعه یکسان بیان شده است. به گفتهٔ نویسنده، توجه به مضجع و زیارت امام رضا علیه‌السلام از دیگر مطالبی است که در منابع زیدیه دیده می‌شود. اگرچه شماره‌گذاری عناوین گاه غلط و گیج‌کننده است، و مثلا بدون شماره چهار عنوان پنج آمده، یا بعد از ۱-۳ عنوان: ۴-۲ دیده می‌شود، اما این مطالب را می‌توان مطالعه نمود: دیدگاه زیدیه در رویکردهای سیاسی امام رضا علیه‌السلام، و زیدیه و میراث‌روائی امام رضا علیه‌السلام. بالاخره نوشته بدون نتیجه‌گیری، با عنوان: توجه به اقوال و سیرهٔ عملی امام رضا علیه‌السلام پایان می‌گیرد.

۲-۱۰) مناسبات دوسویهٔ امام رضا علیه‌السلام و جریان‌های زیدیه

این عنوان را نیز یحیی میرحسینی در۱۷ صفحه متن و پنج صفحه فهرست منابع

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

فراهم کرده است. وی در مقدمه اشاره می‌کند که در زمان حیات امام رضاعلیه‌السلام و حتی قبل از آن، فرقهٔ زیدیه یکی از مذاهب پرنفوذ شیعی بوده است. عنوان بعدی که بر خلاف دیگر عناوین این نوشتار، شماره ندارد، تعامل حضرت را با پیروان فرقهٔ زیدیه مطرح کرده و سپس دیدگاه امام رضاعلیه‌السلام در بارهٔ زید بن علی و بزرگان زیدیه، و نظر حضرت نسبت به قیام‌های زیدیان مطرح می‌گردد. تعامل‌های زیدیه با حضرت، و نیز گرایش برخی از آنان به امام رضاعلیه‌السلام، بدون نتیجه‌گیری نهائی، مباحث انتهائی تألیف است.

۲-۱۱) امام رضاعلیه‌السلام و پدیدهٔ استناد و ارجاع

نویسندهٔ این تحقیق احمد پاکتچی است که علاوه بر سرپرستیِ علمی دو جلد، دو نوشته در جلد اول و سه نوشته در جلد دوم از ایشان آمده و اکنون آخرین قلم ایشان در مجموع دو جلد معرفی می‌شود. نویسنده در مقدمه به اهمیت پدیدهٔ استناد و ارجاع در دانش امروزی اشاره کرده و آن را از هنجارهای جاری در تحقیقات علمی می‌شمرَد، و عواملی چون شکاکیت عصر مدرن و رواج صنعت چاپ را باعث فراگیر شدن این پدیده می‌داند. وی تصریح می‌کند که این پدیده با چنین گستره‌ای در قرون متقدم مورد توجه نبوده، زیرا در حیطهٔ علوم قدیم نهادینه نشده است. سپس به هدف مقاله اشاره می‌کند که امام‌رضاعلیه‌السلام بعنوان یکی از ائمه‌علیهم‌السلام و یک انسان معصوم، تا چه اندازه به مستندسازی سخنانشان روی آورده‌اند. مؤلّف استناد دهی را به سه بخش عمده تقسیم می‌کند: اول: استناد مبتنی بر عقل و زبان؛ و پس از توضیح آن به ارائهٔ نمونه‌هائی برگرفته از کلام حضرت می‌پردازد. دوم: استناد مبتنی بر قرآن کریم؛ که حضرت به کرّات در گفتگو با کسانی که قرآن را باور دارند، به آیات متعدد استناد فرموده است. نویسنده اینگونه استنادها را به دو نوعِ تثبیت و تصحیح معنا، و تعیین مصداق تنوع داده و برای هر یک، از سخن امام هشتم نمونه می‌آورَد. سوم: استناد به کتب مقدس ادیان؛

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

که مسلَم است در تخاطب با کسانی که پیرو کتاب‌های دیگر بوده‌اند می‌بایست از کتب خودشان دلیل آورده شود. نمونه‌هائی از ارجاع‌های امام رضاعليه‌السلام به کتاب اشعیای نبی، زبور داوود، انجیل لوقا و یوحنا و مرقس مطرح شده است. چهارم: استناد به احادیث (که به غلط باز هم با حرف «ج» بجای «د» معرفی شده) بخش دیگری از ارجاع‌های حضرت را تشکیل می‌دهد که با نمونه‌های آن قابل مطالعه است. نوشته بدون نتیجه‌گیری پایان گرفته است.

۲-۱۲) ارزیابیِ آثار منتسب به امام رضاعليه‌السلام

نوشته فوق اثر فرامرز حاج منوچهری و مشتمل بر ۲۵ صفحه متن و حدود پنج صفحه فهرست منابع است. وی ابتدا در مقدمه به اهمیت عصر امام رضاعليه‌السلام در دو جنبهٔ دانشی و سیاسی اشاره کرده و عصر رضوی را در طول تاریخ، به عنوان یکی از بحث برانگیزترین دوره‌های تاریخ امامیه خصوصاً در مبحث تدوین و تألیف آن امام معرفی می‌کند. نویسنده پس از بحث مفصلی در بارهٔ داشته‌های وسیع شیعه از امام هشتم و جایگاه ایشان در عصر خود، معتقد است که در بارهٔ آثار منسوب به امام رضاعليه‌السلام نمی‌توان برخورد قاطع سلبی یا ایجابی نمود، یعنی نه می‌توان آن را به واقع اثبات کرد و نه به قاطعیت مردود شمرد، و او تنها بر آن است تا با رویکرد تاریخی، آثار منسوب به امام را بررسی نموده و در صورت امکان، چرائی تدوین آنرا مورد توجه قرار دهد. با همین رویکرد، مسند الرضاعليه‌السلام، طب الرضاعليه‌السلام، فقه الرضاعليه‌السلام، و محض الاسلام مورد مطالعه قرار گرفته و نوشته، بدون نتیجه‌گیری پایان می‌پذیرد.

۲-۱۳) گزارش تاریخی-گونه شناختی از آثار دوره‌های متأخر پیرامون امام رضاعليه‌السلام

آخرین نوشتهٔ جلد دوم، اثری دیگر از فرامرز حاج‌منوچهری است با ۱۹ صفحه متن و دو صفحه فهرست منابع. نویسنده بدون مقدمه، مطالب را بطور پیوسته شروع کرده، و خواننده پس از نُه صفحه پی در پی، تنها به عناوینی گنگ بر می‌خورد مانند:

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

گونه‌شناسی، کلیات، و مجدداً پس از شش صفحه، این عنوان را می‌بیند: «پیرامون آثار منسوب به امام علیه‌السلام»؛ که به نظر می‌رسد اساساً مشابه نوشتهٔ پیشین، و خروج از موضوع این نوشتار است زیرا طبق عنوان، می‌بایست فقط آثار متأخر بررسی شود. اگر چه ذیل این عنوان، پس از ذکر طب‌الرضا و مسندالرضا و ... ، تدوین‌های حول آنها نیز معرفی شده‌اند. در پایان نیز نتیجه‌گیری نشده و کمکی به خواننده نمی‌شود.

۳) کتابِ جستاری در ادعیهٔ رضویه با تکیه بر «الصحیفه الرضویّه الجامعه»

سومین کتابی که در این گزارش معرفی می‌شود، عنوان فوق با ۲۵ نوشته از ۲۵ نویسنده یا گروه نویسندگان است که در همایش ملیِ صحیفهٔ رضویه، به سرپرستی علمی دکتر مهدی ایزدی، و اهتمام مرتضی سلمان‌نژاد در ۷۲۴ صفحه فراهم آمده است. حجم همهٔ مقاله‌ها ۶۶۷ صفحه می‌باشد، و بعد از آن ۲۵ صفحه حاوی ۲۵ چکیده، و در نهایت،۳۱ صفحه مشتمل بر نمایه‌ها چاپ شده است. متن مورد توجه در همهٔ نوشته‌ها، کتاب «الصحیفه الرضویه» است که حاوی دعاهای منقول از امام‌رضا علیه‌السلام می‌باشد و به همت آیت‌الله سیدمحمدباقر موحّدابطحی گردآوری شده، و اساساً این همایش کوششی در جهت معرفیِ ابعاد گوناگون این کتاب ارزشمند بوده است. دهمین جشنوارهٔ بین المللی امام‌رضا علیه‌السلام همراه دانشگاه امام‌صادق علیه‌السلام برگزار کنندهٔ این همایش بوده و چاپ این مجموعه نیز توسط انتشارات دانشگاه مذکور، در سال ۱۳۹۲ و تیراژ ۱۰۰۰ نسخه صورت پذیرفته است. اینک سه نکته در بارهٔ این مجموعه:

الف: از همهٔ مقاله‌ها چکیدهٔ آنها جدا شده و در آخر کتاب آورده شده است. این عمل دو ضربه به پژوهش‌ها زده: اولاً شکل صوری مقاله‌ها مخدوش شده، چه نوشته‌ای که دارای چکیده نباشد به هیچ روی «مقاله» به اصطلاح امروزی نامیده نمی‌شود، اگرچه احراز ویژگی‌های دیگر نیز جای خود دارد. ثانیاً خواننده که شروع به مطالعهٔ مقاله‌ها می‌کند، خبر ندارد که چکیده‌ها در آخرکتاب ذکر شده‌اند. پیشنهاد می‌شود در چاپ‌های

بعدی حتما چکیده‌ها به مقالات ملحق گردد و در آخر کتاب، چکیده‌ها به زبان عربی و انگلیسی ضمیمه شود.

ب: در سیستم عددگذاریِ عناوین دو حالت متصور است. اول آنکه اعداد، مانند ریاضی از چپ به راست نوشته شوند و دوم بالعکس. بیشتر فحول روش تحقیق، طبق آمار نگارندهٔ این گزارش، معتقدند که چون خودِ عنوان، فارسی است و از راست به چپ خوانده می‌شود، بنابر این ارقام نیز باید همینطور نوشته شوند. در کتاب مورد بحث، برخی نوشته‌ها که اساساً عنوان‌گذاری ندارند و یا با عدد شماره‌گذاری نشده‌اند. آنها که دارند نیز متأسفانه از چپ به راست چاپ شده‌اند. به نظر نمی‌رسد این شکل، در همه جا کارِ نویسندگان باشد؛ چه حداقل نگارنده، که خود نویسندهٔ مقالهٔ ۱۷ از این مجموعه می‌باشد، ابداً از چنین سیستمی استفاده نمی‌کند. پیشنهاد می‌شود اولاً در چاپ بعدی این سیستم اصلاح شود؛ و ثانیاً در مجموعه‌ها تمهیدی اندیشیده شود تا همهٔ مقاله‌ها از حیث صوری یک شکل باشند و مثلاً همه از سیستم عددی، یا حروفی استفاده کنند.

ج: مشخصات برخی از نویسندگان، ذیل نوشته‌ها گاه ثبت نشده و گاه کامل نیست.

اینک معرفی مختصری از مقاله‌ها:

۳-۱) اعتبارسنجی منابع و اسناد ادعیهٔ رضوی در کتاب الصحیفه الرضویه

این اثر از مهدی غلامعلی عضو هیئت علمی دانشکدهٔ علوم حدیث، در۳۰ صفحه متن و دو صفحه فهرست منابع تألیف شده است. مؤلف در مقدمه به اهمیت دعا و کوشش اهل بیت علیهم‌السلام در جهت آموزش و نیز املای ادعیه پرداخته و نمونه‌هائی مانند دعای کمیل و دعای ابوحمزهٔ ثمالی را نام می‌بَرد. سپس بحث ادعیه نگاری را مطرح کرده و به تلاش‌های آیت الله ابطحی در جمع دعاهای همهٔ ائمه معصومین علیهم‌السلام اشاره می‌کند. نویسنده هدف خود را در دو حوزه پی می‌گیرد: اعتبار سنجی منابع؛ و سند

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

شناسی روایات. عنوان سوّم نوشته- که البته به سبب عدم شماره‌گذاری، کار یافتن ارتباط عناوین را با هم مشکل می‌کند- اعتبار سنجی منابع است که ذیل آن، منابع ادعیه را نام برده و اعتبار منابع حدیثی را مطرح می‌کند و در نهایت به سند شناسی روایات کتاب مورد بحث می‌پردازد و بدون نتیجه‌گیری نوشته پایان می‌پذیرد.

۳-۲) تحلیل محتوای ادعیهٔ رضویه

محمد جانی‌پور دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، و عباس تقویان استادیار علوم قرآن و حدیث همان دانشگاه نویسندگان این عنوان هستند. نوشته در۲۶ صفحه متن و دو صفحه منابع، کاریست خواندنی با روشی جدید. در مقدمه پس از معرفی امام رضا علیه‌السلام و شخصیت ایشان، هدف مقاله مطرح شده که با روش تحلیل محتوا ابتدا در پیِ ارائهٔ یک جمع‌بندی کلی از فضای حاکم بر ادعیه است و سپس به تجزیه و تحلیل گزاره‌های موجود در ادعیه می‌پردازد. پس از مقدمه، ضرورت و روش تحقیق کاملاً مطرح شده و ذیل عنوان ۳، که به غلط باز هم ۲ تایپ شده، فرآیند روش کار آمده است. پس از برشمردن انواع قالب‌های بیانیِ ادعیهٔ رضوی، سنجش فراوانی قالب‌ها در متن و نیز به شکل جدول قابل مشاهده است. در نتیجه گیری، نویسندگان آمارهای قابل توجهی را ارائه کرده‌اند.

۳-۳) صحیفهٔ سجادیه و صحیفهٔ رضویه در آیینهٔ تطبیق

مطالعهٔ تطبیقیِ نامبرده اثر مشترکی در۴۰ صفحه متن و دو صفحه منابع است از دکتر محمود کریمی و حسین مهدوی‌منش، که مشخصاتشان در ذیل صفحه درج نشده است. نوشته با طرح مسئله آغاز می‌شود و در آن هدف نوشتار چنین آمده: مطالعهٔ تطبیقی این دو مجموعه و یافتن نقاط اشتراک و افتراق به منظور فهم عمیق روایات امام رضا علیه‌السلام. سپس به سؤالات تحقیق و روش کار و نوآوریِ آن اشاره شده و اهداف و ضرورت‌ها آمده است. عنوان بعدی که چندان تفاوتی با عنوان اصلیِ تحقیق ندارد،

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

شروع متن اصلی می‌باشد و سپس نویسندگان با عنوان‌های کلی و نامشخصِ: «بررسیِ سندی» و «بررسیِ متنی»، که بهتر بود به تفکیک و با مضاف الیه مشخص مطرح می‌شد، به سند و متن هر دو کتاب می‌پردازند. مؤلفه‌های مشترک متنی و ساختار هر دو کتاب و شاخصه‌های محتوائیِ‌اند و، به تفصیل در ادامه آمده است. در پایان، نتیجه‌گیری طولانی در سه صفحه آمده، و در فهرست منابع، از مقالات و پایان‌نامه‌هائی یاد شده که اطلاعات کامل آنها ثبت نشده و تفکیک مقاله و پایان‌نامه هم ممکن نیست.

۳-۴) مفهوم زیارت و جایگاه آن در فرهنگ اسلامی

اثر مزبور از حامد خانی (فرهنگ مهروش) استادیار دانشگاه آزاد واحد آزادشهر، در ۳۸ صفحه متن و حدود شش صفحه منابع مطلبیست خواندنی، اگر چه ارتباطی با الصحیفه‌الرضویه، که محور همایش بوده، ندارد. در مقدمه زیارت همان ارتباط قلبی با بزرگان دین و ابراز شیفتگی و ارادت به ایشان از طریق حضور در مکان‌های خاص یا آیین‌های مختلف قلمداد شده است. این قدّیسان و بزرگان ممکن است زنده و یا درگذشته باشند. نویسنده پس از مقدمه، طرح مسئله کرده و سه سؤال اصلی را هدف خویش خوانده است. سپس مفهوم زیارت، مؤلفه‌های معنائی زیارت، مفاهیمی که با زیارت غالباً همراهند مانند صداقت، محبت، و بزرگداشت و حرمت، و اَشکال مختلف زیارت آیینی را مطرح نموده است. در بحث زیارت قبور و اقسام آن نیز مطالب مفصلی طرح شده و در نهایت، کارکردهای زیارت شامل کارکرد سیاسی، کارکرد عمرانی، و کارکرد روانی و فردی بررسی شده است. نتیجه‌گیری نوشته، مشتمل بر مؤلفه‌های قابل توجهی برای مطالعات بعدی می‌باشد.

۳-۵) ادیان و فِرق در صحیفهٔ رضویه

این نوشتهٔ خواندنی در ۲۶ صفحه متن و سه صفحه منابع، اثر مشترک عباس اشرفی استادیار دانشگاه علامه طباطبائی، و یحیی میرحسینی دانشجوی دکتری رشته

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

علوم قرآن و حدیث در دانشگاه امام صادق علیه‌السلام است. نویسندگان در مقدمه به جایگاه روایت، و دعا به مثابهٔ یکی از درون مایه‌های روائیِ اهل بیت علیهم‌السلام اشاره کرده، و تأکید نموده‌اند که کتاب الصحیفه الرضویه، تنها ادعیهٔ امام رضا علیه‌السلام نیست بلکه با توجه به نامگذاری ائمهٔ بعد از ایشان به أبناء الرضا، دعاهای پنج امام، از امام هشتم تا امام غائب در آن گرد آمده است. این نوشتار با روش توصیفی، و تجزیه تحلیل موضوعی در پی آن است که دعاهائی را بیابد که به نوعی در آنها از ادیان غیراسلامی، و یا فرقه‌های مختلف درون دینی سخن به میان آمده است. بر این اساس، بحث با عناون «مقابله با ادیان غیراسلامی، شروع شده و مقابله با ثنویه و نیز اهل کتاب در قالب دعا از سوی امام رضا علیه‌السلام مورد مطالعه قرار گرفته است. پس از بحث در بارهٔ معنای «عامه» و نیز جایگاه خلافت و امامت، ادعیه‌ای مورد بررسی قرار گرفته‌اند که در آنها به نوعی با نواصب، مجسمه، مشبهه، و معتزله در قالب دعا مبارزه شده، و نیز در همین قالب، تأیید عقاید و آراء شیعیان گردیده است. در پیِ آن فرقه‌های درون شیعی مانند غلات، مفوضه، و واقفیه نیز مطرح شده‌اند.

۳-۶) وحدت امت با محوریت سنت نبوی در ادعیهٔ رضوی

عنوان زیبای فوق اثری است در ۱۶ صفحه متن و حدود چهار صفحه منبع، که دکتر احمد پاکتچی مدرس دانشگاه فراهم کرده است. وی در مقدمه به این مسئله اشاره کرده که پذیرش ولایتعهدی امام رضا علیه‌السلام باعث شده ایشان در بین امامان دارای سیره‌ای استثنائی باشند، و اگر چه حکمت‌های متعددی برای این پذیرش مطرح شده، ولی نباید از این مهم غافل ماند که آمدن ایشان به خراسان، علیرغم انگیزه‌های مأمون، یک نتیجهٔ انکارناپذیر داشته و آن، همانا پدید آمدن یک زمینهٔ همگرائی و همراهی میان امت اسلامی پس از سالها جنگ بوده است. به اعتقاد مؤلف در احادیث امام رضا علیه‌السلام چه در قالب دعا یا مناظره یا اشکال دیگر، مسئلهٔ وحدت اسلامی مورد توجه ایشان بوده و

همواره، یک محور برای دست یافتن به این وحدت معرفی شده که بازگشت به سنت نبوی می‌باشد. گفتار و کردار حضرت در شرایط پرالتهاب سدهٔ دوم، آن امام را به یک پیشوا برای همگی مسلمانان مبدل ساخته بود. نویسنده تصریح می‌کند که بدین منظور و هدف، امام رضاعليه‌السلام از زبان دعا بیشترین بهره را برده‌اند چرا که دعا به عنوان گونه‌ای از بیان، که دارای زبانی غیر مستقیم است، در مخاطبان اثر بیشتری دارد. وی با ارائهٔ نمونه‌های متعدد از ادعیهٔ رضوی، هدف خود را پی گرفته و نوشته‌اش با نتیجه‌گیری پایان می‌پذیرد.

۳-۷) معارف توحیدی در صحیفهٔ رضویه و زیارت امام رضاعليه‌السلام

دانشیار گروه فلسفهٔ دانشگاه امام صادقعليه‌السلام، رضا محمدزاده، نویسندهٔ هفتمین نوشتار از این مجموعه است با ۱۹ صفحه متن و یک صفحه فهرست منابع. در این نوشته که عناوین شماره‌گذاری شده و مرتب از همان ابتدا کار خواننده را راحت‌تر می‌کند، طرح مسئله اولین مبحث است. در آن به اهمیت آگاهی و معرفت انسان نسبت به وضعیت خود، و نیز صفات و ویژگی‌های مدعوّ، اشاره شده که بدون آنها دعا بنای درستی ندارد. به اعتقاد نویسنده، پرداختن به این مهم در ادعیهٔ ائمهٔ معصومین بارز و روشن است و به همین جهت یکی از منابع دریافت عقاید حقه و تحکیم آن، دعاهای این ذوات مقدسه می‌باشد. مؤلف پس از بیان مسئولیت ائمه، به تبیین شرایط زمانی و دوران امام رضاعليه‌السلام پرداخته و سپس ویژگی‌های حرکت فکری ایشان و فرقه‌های کلامی موجود در عصر ایشان را شرح می‌دهد. جایگاه عقلانیت در اندیشهٔ امام رضاعليه‌السلام بحث شیرین بعدی است که با ارائهٔ نمونه‌ها مطرح گردیده و پس از آن، آموزه‌های رضوی در شناخت توحید یک به یک با تکیه بر ادعیهٔ الصحیفه الرضویه بیان می‌شود.

۳-۸) معاد در صحیفهٔ رضویه

این عنوان در ۲۹ صفحه متن و دو صفحه منابع توسط عباس مصلائی پور یزدی،

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

دانشیار دانشگاه امام صادق علیه‌السلام مورد مطالعه قرار گرفته است. نویسنده پس از طرح مسئله و اشاره به اهمیت معاد، این واژه را در لغت و اصطلاح تبیین کرده و حقّ بودن بهشت و جهنم را مطرح نموده است. سپس به اسماء حسنای الهی که با معاد مرتبطند پرداخته و نام‌ها و اوصاف قیامت و نیز انواع مرگ و عذاب و منازل آخرت را شرح داده است. عنون نهم از نوشتار، مهم‌ترین درخواست‌های امام رضا علیه‌السلام و ابناءالرضا علیه‌السلام نسبت به عالم آخرت است که نمونه‌های آن بر اساس ادعیه یک به یک مورد بحث قرار گرفته‌اند. این نوشتار در نهایت، قسیم بودن امیرالمؤمنین علیه‌السلام در قیامت، و سید و آقا بودن حسنین علیهماالسلام در بهشت را با استشهاد به ادعیه مطرح نموده و با نتیجه‌گیری به پایان می‌رسد.

۳-۹) امامت در الصحیفه الرضویه الجامعه

این نوشته کوتاه توسط مهدی ایزدی، دانشیار دانشگاه امام صادق علیه‌السلام در۱۱ صفحه متن و دو صفحه منابع تألیف شده است. در ابتدا با عنوان مقدمه و طرح مسئله، به موضوع امامت در قرآن و سنت، و اهمیت آن اشاره شده است. سپس پرسش اساسی تحقیق اینچنین مطرح شده: با توجه به نقش مهم دعا، و با وجود این همه اهمیت موضوع امامت، آیا این موضوع در ادعیه مورد توجه بوده؟ و اگر پاسخ مثبت است، امامان در دعاها با چه اسامی و ویژگی‌هائی معرفی شده‌اند؟ در عنوان‌های بعدی به ترتیب بحث‌های: امامان پس از رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله، اهل بیت، فضائل امامان، توسل، مهدویت، ردّ غلو، و ظلم ستیزی ائمه با تکیه بر نمونه‌هائی از ادعیهٔ رضوی مطرح شده است.

۳-۱۰) فضائل و رذائل معرفتی؛ نگاهی معرفت شناختی به روایات رضوی

این نوشته کوتاه، اثر رضا اکبری دانشیار گروه فلسفه در دانشگاه امام صادق علیه‌السلام است که در ۱۳ صفحه با یک صفحه منابع فراهم شده است. از ایشان در معرفی جلد

دومِ کتابِ «ابعاد شخصیت و زندگی حضرت رضاعلیه‌السلام» با شمارهٔ ۲-۴ نوشته‌ای ۱۸ صفحه‌ای معرفی شد با این عنوان: «معرفت شناسی فضیلت: فضیلت‌ها و رذیلت‌های معرفتی در روایات رضوی». با وجود تفاوت‌های جزئی بین دو نوشته، ولی سمت و سوی یکسان آنها ما را از معرفی دومی بی‌نیاز می‌کند.

۳-۱۱) کاربرد آیات قرآن در ادعیهٔ صحیفهٔ رضویه

این نوشته اثر مشترکی از محسن قاسم پور، دانشیار دانشگاه کاشان، و علی مهمان‌نواز، دانشجوی کارشناسی‌ارشد در دانشگاه امام صادق‌علیه‌السلام است. نویسندگان که در ۱۵ صفحه متن و یک و نیم صفحه منابع تحقیق خود را ارائه کرده‌اند، تلاش می‌کنند تا تحلیلی از کاربرد آیات و تعابیر قرآنی در ادعیهٔ رضویه ارائه کنند. نوشته پس از بحث از جایگاه تفسیر اهل‌بیت‌علیهم‌السلام، به اهمیت قرآن از منظر امام‌رضاعلیه‌السلام پرداخته و سپس به عنوان مقدمه بحث اصلی، انسجام درون متنی را از منظر علم معناشناسی بررسی می‌کند. ارتباط‌سنجی کاربرد آیات قرآن در صحیفه رضویه مبحث اصلی نوشتار است که با تکیه بر نمونه‌های متعدد از ادعیه تبیین می‌شود و با نتیجه‌گیری به پایان می‌رسد.

۳-۱۲) جایگاه و فلسفهٔ زیارت قبور در آیات و روایات

این نوشتار اثر مشترک مجید معارف استاد دانشگاه تهران، و طاهرهٔ ملایی کارشناس‌ارشد علوم قرآن و حدیث است که در ۱۷ صفحه متن و سه صفحه و اندی منابع فراهم شده است. نکته قابل ذکر اینکه نوشته هیچ ارتباطی به کتاب الصحیفه الرضویه، و ادعیهٔ امام‌رضاعلیه‌السلام که مبنای این مجموعه مقالات است ندارد و علت ضمیمه شده این تحقیق به کتاب مورد بحث مشخص نیست. نویسندگان در طرح مسئله، گفته‌اند که اگر چه زیارت قبور در طلیعهٔ اسلام، مراحلی از نهی و ترغیب را پشت سر نهاده، ولی نهایتاً به عنوان سنتی اسلامی مورد تأکید قرار گرفته است. سپس ادلهٔ قرآنی و روائیِ این موضوع در دو حوزهٔ شیعه و اهل سنت، مورد بررسی قرار گرفته و شبههٔ

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

شرک بودن زیارت و نیز بدعت بودنِ آن به ترتیب نقد شده و نوشتار، با نتیجه‌گیری به پایان رسیده است.

۳-۱۳) گونه‌شناسی توسل در الصحیفه الرضویه الجامعه

حسین‌علی سعدی استادیار گروه فقه دانشگاه امام صادق‌علیه‌السلام این نوشتهٔ خواندنی را در ۱۶ صفحه متن و یک صفحه منابع تدوین نموده است. وی در مقدمه، توسل را یکی از زمینه‌های نِقاش وهابیت با سائر مسلمانان معرفی کرده و تحقیق در حقیقت شرک و نیز ماهیت توسل را در حل این شبهه دخیل می‌داند. البته گفتنی است که شبهه‌ای دیگر نیز در مقدمه مطرح می‌شود که نه جای طرح آن صحیح است و نه پاسخی برای آن دیده می‌شود. سپس با این مبنا که: در ادعیه ائمه‌علیهم‌السلام موارد بسیاری از مصادیق توسل دیده می‌شود، ادلهٔ ناسازگاریِ توسل و توحید و نیز سازگاری آند و را مورد بررسی قرار می‌دهد. در ادامه، توسل به اهل بیت‌علیهم‌السلام در مکتب شیعه بطور کلی تبیین شده و بطور خاص در ادعیه صحیفه امام‌رضاعلیه‌السلام گونه‌شناسی می‌شود، مانند: توسل به خدای متعال و اسماءحسنای الهی؛ توسل به اولیاءالهی؛ توسل به جاه و منزلت اشخاص؛ توسل به اعمال صالح؛ و توسل به مکان‌ها و زمان‌های شریف. نویسنده در نتیجه‌گیری تأکید کرده که توسل تنها در یک حوزه از مصادیق شرک قرار می‌گیرد و آن، نگاه استقلالی داشتن به توسل در تأثیر است؛ و الّا نمایانگر تفکر ناب شیعی خواهد بود و در ادعیه ائمه‌علیهم‌السلام و نیز امام هشتم جایگاه رفیعی دارد.

۳-۱۴) معناشناسیِ مفهوم فرج در ادعیهٔ امام رضاعلیه‌السلام مبتنی بر متن الحیفه الرضویه الجامعه

این نوشته ۱۴ صفحه‌ای به انضمام یک صفحه منابع، اثر مهدی سپهری مدرس دانشگاه می‌باشد. متن وی با عنوان «مقدمه» و بلافاصله عنوانِ: «اهمیت» شروع می‌شود که چندان صحیح به نظر نمی‌رسد. ذیل آن به بحث انتظار فرج و نتایج آن پرداخته و تأکید کرده که انتظار آنگاه صحیح است که مفهوم فرج به درستی شناخته شود. در

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

بخش دوم مقدمه، روش‌شناسی نوشتار به تحریر در آمده است. در عنوان شماره دو که: «بررسی مؤلفه‌های معنائی فرج» می‌باشد، دعائی از امام رضاعليه‌السلام آمده که موسوم به «فرج» است و در آن با اسلوب ندائی، اسماء حسنای فراوانی- یعنی بیش از ۱۸۰ اسم- همنشین واژۀ فرج شده؛ و همچنین دعائی از امام هادیعليه‌السلام که اسلوبی مشابه دارد. بر این اساس تبیین شده که اسماء الهی، و نیز حضرات معصومینعليهم‌السلام مجاری و وسائط فرج معرفی شده‌اند. سپس مطالب بدون عناوین فرعی، پی در پی آمده که بهتر بود حداقل محور همنشینی و جانشینی از یکدیگر متمایز باشند. مؤلفه‌های اصلیِ فرج در نتیجه‌گیری نام برده شده‌اند.

۳-۱۵) بازتاب شرایط سیاسی- اجتماعی در ادعیۀ رضویه

عنوان فوق بر تحقیقی خواندنی نهاده شده که ۳۲ صفحه متن و چهار صفحه منابع دارد و اثر مشترک محمدرضا احمدی طباطبائی دانشیار دانشکده علوم سیاسی دانشگاه امام‌صادقعليه‌السلام، و یحیی میرحسینی دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث همان دانشگاه می‌باشد. در مقدمه آمده که منابع اطلاعات تاریخی به دو گونه‌اند: گزارش‌ها و یادمان‌ها. سپس محاسن و معایب هر یک مطرح گردیده و تصریح شده که دعاها، یک منبع تاریخیِ گزارشی نیستند و به این هدف هم تشکیل نشده‌اند، ولی از حیث یادمانی بودن و عدم ورود جعل و وضع، در ارائۀ نکات تاریخی اهمیت دارند. نویسندگان ابتدا شرایط اجتماعی عصر امام هشتم را مطرح نموده و آنرا با سه عنوان فرعیِ: ادیان و گرایش‌های فکری، شرایط نامساعد اقتصادی، و آشفتگی و عدم امنیت تشریح می‌کنند. سپس اوضاع سیاسی در بخش سوم مقاله، با این عنوان آمده: بازتاب شرایط زندگانیِ ائمهعليهم‌السلام، که به نظر می‌رسد کامل نیست و بهتر بود با پسوندی مثل: «در دعاهای ایشان» کاملتر می‌شد زیرا مشخص نیست چه چیزی در چه چیزی بازتابیده، و نیز واژۀ «شرایط» صحیح به نظر نمی‌رسد. به هر روی در این بخش، به فرازهای زیبائی اشاره

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

شده که امام هشتم در ضمن دعا شکایت‌هائی از اوضاع زمانه نموده و یا اشاره به اضطرار و محدودیت‌های خویش نموده‌اند. عنوان چهارم مقاله «نحوهٔ بکارگیریِ دعا در امور سیاسی» می‌باشد که ابتدا منظور از «سیاست» در پاورقی مطرح شده، و در متن، تحت شش عنوان فرعی با ذکر نمونه‌های دعا، به نحو شایسته‌ای به بحث پرداخته شده، و خلاصهٔ یافته‌ها در نتیجه‌گیری ذکر شده است.

۳-۱۶) تخلق به اخلاق الهی در ادعیهٔ صحیفه الرضویه

تحقیق فوق در ۱۸ صفحه متن و یک صفحه منابع، توسط مهدی مطیع استادیار گروه علوم قرآن و حدیث دانشگاه اصفهان، و زهرا کریمی کارشناس‌ارشد همان رشته و همان دانشگاه فراهم گشته است. نویسندگان در مقدمه هدف تربیتی ائمه اطهار را متخلق ساختن مردم به اخلاق الهی شمرده و دعا را قالبی برای سفارش به همین هدف دانسته‌اند. مقدمه باید بیان روشن هدف و روش باشد ولی در این نوشتار چنین نیست و وجود عباراتی ثقیل از عرفا و نیز شباهتِ عبارات فارسی به عربی کار را برای خواننده مشکل می‌سازد. بعلاوه، مقدمه بیشتر به تبیین «تخلق» پرداخته، که با وجود عنوان مفهوم شناسی در نوشتار، باید ذیل آن می‌آمد. زیر مجموعه‌ها نیز سیر منطقی ندارند مثلاً هم عنوان اصلیِ۲-۱ دعا است و هم زیر مجموعه‌اش: عنوانِ ۱-۲-۱؛ یا آثار جانبیِ دعا، در بحث مفهوم‌شناسی آمده است. عنوان ۳ هم عیناً عنوان مقاله بوده، و نوشتار از حیث محتوا و نیز ترجمه نشدن عبارات عربی مشکلاتی دارد. کاستی‌های نثر (مانند: تعاملات و برخوردهای الهی و تخلق به آن!)، در نتیجه‌گیری هم به چشم می‌خورَد.

۳-۱۷) جلوه‌های «امامت» در ادعیهٔ حضرت علی بن موسی الرضا علیه‌السلام

این نوشته، اثر زهره اخوان مقدّم، استادیار و عضو هیئت علمی دانشکدهٔ علوم قرآنی تهران – و نگارندهٔ همین گزارش- می‌باشد، و مشتمل بر ۴۱ صفحه متن و چهار صفحه منابع است. نگارنده در مقدمه به اهمیت دعا و کارکردهای بسیار مهم و متنوع

آن اشاره کرده و تصریح نموده که ائمه علیهم‌السلام اگر چه در دوره‌های متنوع بوده‌اند، ولی اهداف یکسانی داشتند که زیر چتر هدایت بشر قابل جمع است. وی معتقد است به سبب اختناق پیوسته، غالباً قالب دعا یکی از تدابیر اهل‌بیت برای آموزش معارف دین به مردم بوده، و بین آموزه‌های دینی، اعتقادات حکم پایه و اساس را دارند و در بین اعتقادات، امامت مایهٔ اکمال دین بوده و هست؛ لذا بدیهی‌ست که تذکر به آن در سیره، مناظرات، نامه‌ها، روایات، و ادعیه، فراوان باشد. نویسنده پس از نگاهی به عصر حضرت و نیز گونه‌های حدیثیِ ایشان، به اهمیت و ضرورت «امامت پژوهی» پرداخته و صورت‌بندیِ امامت را در بیان امام هشتم مطرح کرده است. در عنوان چهارم نوشتار، گونه‌های بحث امامت در ادعیه حضرت معرفی شده که عبارتند از شش مورد: ۱- «تجلیِ امامت در صلوات بر آل‌محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله» با هفت زیرمجموعهٔ مهم؛ ۲- «تجلی امامت در تصریح به وصایت و نصب امیرالمؤمنین علیه‌السلام» و بحث قسیم الجنه و النار بودن ایشان؛ ۳- «تجلی امامت در معرفیِ معصومان با نام و صفات» و نمونه‌های آن؛ ۴- «تجلی امامت در شمردنِ آثار اعتقاد به امامت» با هشت زیر مجموعه؛ ۵- «تجلی امامت در تبرّی و بغض بر دشمنان آل‌محمد صلی‌الله‌علیه‌وآله» با پنج زیرمجموعه و بحث‌های مهمی مانند معنای لغوی و اصطلاحی لعن، چرائیِ لزوم لعن، لعن از دیدگاه فخر رازی، و وجود تعداد فراوانی از واژه‌های بغض و برائت در ادعیهٔ حضرت‌رضا علیه‌السلام؛ و بالاخره ۶- تجلی امامت در تأکید بر اندیشهٔ مهدویت. خلاصه‌ای از اهم مباحث، در نتیجه‌گیری ذکر شده است.

۳-۱۸) گونه شناسی صلوات در ادعیهٔ الصحیفه الرضویه الجامعه

این نوشته با ۲۴ صفحه متن و دو صفحه منابع، اثر مشترکی است از دکتر مهدی ایزدی دانشیار دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، و مرتضی سلمان نژاد دانشجوی کارشناسی ارشد در همان دانشگاه. نویسندگان در طرح مسئله به موضوع تجلیل شخصیت‌ها اشاره کرده

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

و بر این نکته تأکید کرده‌اند که مسلمانان به لحاظ اعتقاد به معاد، هنگام یاد کرد از رهبران دینی خود، ترفیع مقام معنوی ایشان را، در قالب صلوات مطالبه می‌نمایند. سپس محققان طی پنج عنوان، به موضوع معنای صلوات، صلوات در قرآن، صلوات در روایات، صلوات ناتمام، و مصادیق آل محمد پرداخته و در عنوان ششم که با عنوان اصلیِ نوشتار مشابه است، به گونه‌شناسی صلوات پرداخته و دو گونه را معرفی کرده‌اند: ۱- ذکر فضائل پیامبر و اهل‌بیت ایشان در صلوات؛ ۲- کیفیت و شیوهٔ صلوات. خلاصه مباحث در نتیجه‌گیری آمده و عدم ارتباط برخی مطالب با موضوع تحقیق در نتیجه هم مشهود است.

۳-۱۹) زیبائی شناسی ادعیهٔ صحیفهٔ رضویه از منظر علم بدیع

این نوشتهٔ مشتمل بر ۲۴ صفحه متن و یک صفحه و اندی منابع، اثر سید عدنان لاجوردی استادیار دانشگاه امام صادق علیه السلام است. وی در مقدمه، زیبائی‌شناسی در ادعیه رضویه را به معنای «شناسائی مؤلفه‌های جمال و هنرسخنوری و کشف عوامل تأثیرگذار در انفعال احساسات درونیِ شنونده» شمرده است. سپس تأکید کرده که زیبائی‌شناسی منحصر در شناخت فصاحت و بلاغت کلام نیست، ولی به جهت مجال کم، فقط به همین مقوله پرداخته شده و در بین علوم بلاغی هم فقط به علم بدیع. نویسنده در آغاز فصاحت و بلاغت اهل‌بیت علیهم السلام را در شش صفحه و با ارائهٔ نمونه‌ها مطرح کرده و سپس فصاحت امام هشتم را با ارائهٔ چهار خطبه و مناظره و شعر از حضرت در حدود هشت صفحه آورده است. در نهایت با عنوان آرایه‌های‌بدیع، نمونه‌های متعدد در نوشته دیده می‌شود. اگر چه اشکالات متعدد، و فقدان عناوین و دسته‌بندی، و وجود اعداد و حروف به شکلی غیرمنظم در عناوین نوشتار، چشم را خسته و ذهن را ملول می‌کند، ولی از حیث محتوا نوشتاریست خواندنی.

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

۳-۲۰) سبک‌شناسیِ ادعیه رضویه

عنوان فوق را سه نویسنده در ۱۹ صفحه متن و یک صفحه منبع گرد آورده‌اند: محمدرضا الاسلامی استادیار دانشگاه شهید مدنیِ تبریز، علی خالقی، و مهدی شادمان هر دو کارشناس‌ارشد زبان و ادبیات عرب در همان دانشگاه. نوشته با مقدمه‌ای طولانی در چهار صفحه، و نثری نه چندان روان، در معنای «سبک» آغاز شده و عنوان بعدی عیناً عنوان اصل موضوع است: سبک‌شناسیِ... . نویسندگان ذیل این عنوان گفته‌اند که سبک صحیفه، حاصل نگاه خاص حضرت به جهان درون و بیرون است که لزوماً در شیوهٔ خاصی از بیان و الفاظ تجلی کرده، و امام در قالب نیایش و با کمک مجاز و کنایه و استعاره سعی داشتند تا دیدگاه خود را برای دیگران مجسّم کنند. سپس زمینهٔ بحث به سه سطح تقسیم شده، و در بخش‌های بعدی هر یک از سطوح با نمونه‌های خود ارائه شده‌اند. اگر چه این تحقیق از حیث ظاهری مقبول نیست، مثلاً بعضی عناوین با عدد و برخی با حروف و برخی بدون هیچیک، برخی بولد شده و برخی بدون آن، برخی با معادل انگلیسی و برخی بدون آن، و ... آمده‌اند، و عام و خاص مطالب واضح نبوده و مطالعه را بسیار سخت می‌کند، ولی نو و جالب است.

۳-۲۱) بررسی مبانیِ قرآنیِ حرز در کتاب الصحیفه الرضویه الجامعه

عنوان فوق بر پژوهشی نهاده شده که۲۰ صفحه متن و چهار صفحه منابع دارد و توسط بی‌بی زینب حسینی، استادیار دانشگاه یاسوج نوشته شده است. وی در مقدمه به لزوم ایمنی در برابر خطرها و آسیب‌های احتمالی اشاره کرده و دعا را قالبی برای همین منظور معرفی نموده است. حرز به عنوان نوعی دعا مورد توجه این نوشتار قرار گرفته و پس از مقدمات، ویژگی‌های حرز و پیشینهٔ آن بیان شده است. عنوان بعدی جایگاه حرز در اندیشهٔ اسلامی است که به شکلی طولانی در شش صفحه و بدون عناوین خُرد، آمده و در نهایت، مسئلهٔ اصلیِ تحقیق، تنها با ارائهٔ یک نمونه و بررسی یک حرز در

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

چهار صفحه مطرح شده و با نتیجه‌گیری به پایان رسیده است.

۳-۲۲) جستاری بر صُور خیال در ادعیه و اذکار رضوی

این نوشتار توسط ابراهیم فلاح، عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد ساری در ۱۵ صفحه متن و یک صفحه منابع نوشته شده است. در مقدمه به لزوم وجود روش برای تحقیق در حوزهٔ بلاغت تأکید، و به اهمیت مطالعه در حوزهٔ صور خیال در دعاها اشاره شده است. نویسنده ابتدا به بلاغت از دیدگاه امام رضاعليه‌السلام پرداخته و در عنوان بعدی، این امر را نمادی از جمال کلام الهی قلمداد کرده است. سپس ۱۱ مورد از روش‌های بلاغی مانند حسن ابتدا، حسن ختام، پیراستگی از تعقید، تسلسل منطقی مطالب، لفظ کوتاه و رسا، و دیگر موارد را با ارائهٔ نمونه‌ها مطرح کرده است. تسلسل مطالب، عناوین همراه با شماره، مطول نشدن مقدمات، و عدم خروج از موضوع، از محاسن این نوشته می‌باشد.

۳-۲۳) روابط بینامتنی قرآن کریم با دعاهای الصحیفه الرضویه الجامعه

سمیهٔ حسنعلیان استادیار زبان و ادبیات عربی در دانشگاه اصفهان این نوشته را در ۲۱ صفحه متن و کمتر از یک صفحه منبع ارائه نموده و در مقدمه به لزوم رابطه بین هر متنی با متون قبل از خودش اشاره کرده است. سپس پدیدهٔ بینامتنی را مفصلاً شرح داده و دعاهای جامعهٔ آماری نوشتار را که در مقدمه معرفی کرده بود، به بررسی می‌نشیند. بینامتنی ترکیبی، بینامتنی واژگانی، بینامتنی مضمون، و بینامتنی شخصیت‌های قرآنی چهار زیرمجموعه بحث است که با نمونه‌ها همراه شده و نتیجه‌ها در پیِ آن آمده است.

۳-۲۴) جایگاه توسل از نگاه امام رضاعليه‌السلام در کتاب الصحیفه الرضویه الجامعه

نوشتار فوق الذکر با ۱۴ صفحه متن و یک و نیم صفحه منبع، توسط ابوالفضل علیشاهی استادیار دانشگاه یاسوج، و اسحاق کریمی دانشجوی کارشناسی ارشد رشته

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]

[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]

فقه در همان دانشگاه، نوشته شده است. نویسندگان در مقدمه به لزوم توجه و استمداد از نیروهای غیبی اشاره کرده و دلیل قرآنی ادعای خویش را آورده‌اند ولی در عنوان بعدی باز همان آیه مطرح شده است. سپس توسل‌های امام هشتم در الصحیفه مطرح شده و «صلوات» یکی از مصادیق توسل به حساب آمده، اگرچه دلیل قانع‌کننده‌ای در اثبات این ادعا دیده نمی‌شود. معرفی اهل‌بیت به عنوان افراد شایسته توسل و نیز توسل با الفاظ صریح، توسل به اسماء الله، و توسل به انسان‌های پاک عناوین بعدیست.

۳-۲۵) تحلیل متنی دعای هفتم صحیفهٔ رضویه

این نوشتار، آخرین پژوهش در مجموعهٔ «جستاری در ادعیهٔ رضویه» می‌باشد و توسط پریسا عطائی نظری دانشجوی کارشناسی‌ارشد علوم قرآن و حدیث در۲۲ صفحه متن و دو صفحه منابع فراهم آمده است. نویسنده در مقدمه دعای مورد بحث را معرفی کرده که سه سطر است و امام هشتم در حالت سجده می‌خواندند. سپس تحت عناوین سبک بیانی دعا، ساختارشناسی متن، اطاعت و عصیان، احسان و اسائه، اصابهٔ حسنات، کرامت، و تناسب دعا با حالت سجده، بحث خود را ادامه داده است. چهار عنوان اخیر زیر مجموعه‌های ساختارشناسی هستند ولی مانند قسیم آن، و با شماره پیاپی در متن معرفی می‌شوند. تعابیر گاه در جای خود استفاده نشده‌اند مثلاً عنوان تحقیق، تحلیل متنی است ولی در «نتیجه‌گیری» تحلیل فقه الحدیثی گفته شده؛ یا گاه بین وجوه معنایی یک واژه و «معناشناسیِ» آن خلط شده است. چنانکه ذکر شد این کتاب با چکیده‌های همهٔ ۲۵ نوشتار، و با ۳۱ صفحه نمایه پایان می‌یابد.

[Downloaded from mail.safinahmagazine.ir on 2026-11-20]
[DOR: 20.1001.1.17350689.1393.11.42.9.6]